

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ

Ντοστογιέφσκι Παπαδιαμάντης Κόντογλου

Περιεχόμενα

<i>Προλογικό σημείωμα</i>	9
Το πολιτικό πνεύμα του Ντοστογιέφσκι	
Σχεδιάγραμμα προβληματισμού	13
Εισαγωγή	13
Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής	16
Για την ταυτότητα	22
Η θρησκεία φτιάχνει το έθνος	27
Ο πόλεμος, η Κωνσταντινούπολη, ο τσάρος	33
Η ουδετεροποίηση του πολιτικού	42
Ο λαός και το τολστοϊκό «ακραίο κέντρο»	45
Αντί επιλόγου	51
Βούληση, πίστη και κυριαρχία	
στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη	55
Είχε ψηλώσει ο νους της	58
Κοινωνική αρμονία	74
«Κυάμων απέχεσθαι»	82
Βυζάντιο, εδώ και τότε και τώρα και πάντα	94
Ορθόδοξος λαϊκισμός	111
Αντί συμπεράσματος: τάξη ή χάος;	131
Φτωχοί vs πονηροί	
Σχόλιο για τον Φ. Κόντογλου	141
Τι είναι ο αστισμός;	150
Φτωχός vs πονηρός	153
Λαϊκισμός	159
Παθητικός μηδενισμός	166
Φυγή από τους καλο-παλιανθρώπους	179

Προλογικό σημείωμα

Το ανά χείρας δοκίμιο αποτελείται από τρία σύντομα και αυτοτελή κείμενα, που προσπαθούν να διερευνήσουν τη σχέση της χριστιανικής Ορθοδοξίας, έτσι όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τρεις κορυφαίους ορθόδοξους συγγραφείς (Ντοστογιέφσκι, Παπαδιαμάντης, Κόντογλου), με την πολιτική. Το βασικό και κοινό ερώτημα που διατρέχει αυτά τα κείμενα είναι αν και πώς οι περί ορθοδοξίας αντιλήψεις των τριών αυτών συγγραφέων μπορούν να μας πουν κάτι σήμερα, στην εποχή της κρίσης της πολιτικής εμπιστοσύνης, της κρίσης της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Θεσμοί, έννοιες, όροι και λέξεις, όπως Εκκλησία, ιεραρχία, ηγεσία, ενσάρκωση, κοινότητα, έθνος, ταυτότητα, κυριαρχία, δικτατορία, δημοκρατία, λαός, λαϊκισμός, αλλά και καλό, κακό, φτώχεια, πλούτος, απλότητα, ταπεινότητα, πονηριά, μοιάζουν να συναποτελούν τα βασικότερα εκφραστικά μέσα των τριών αυτών συγγραφέων, οι οποίοι, ο καθένας με τον τρόπο του, ενώ απορρίπτουν ρητά το «βασίλειο του Καίσαρα», φαίνεται κάποιες φορές να κλητεύουν μια άλλη πολιτική, θεολογικά νομιμοποιημένη. Ακριβέστερα, να καταθέτουν βασικές αρχές, βασικές

προϋποθέσεις για μια άλλη πολιτική. Πιο αυθεντική, πιο αντιπροσωπευτική.

Είναι βέβαια απολύτως προφανές ότι η δική μας απόπειρα γι' αυτήν τη μελέτη Ορθοδοξίας και πολιτικής, στο πλαίσιο της σπουδής των πολιτικών όψεων του λογοτεχνικού και δοκιμιακού έργου αυτών των κορυφαίων συγγραφέων, έπεται σημαντικών και αξιέπραστων προσεγγίσεων για το έργο τους. Στηριζόμαστε σε κάποιες από αυτές, αλλά πρώτα απ' όλα στο ίδιο το έργο του Ντοστογιέφσκι, του Παπαδιαμάντη, του Κόντογλου. Διαβάζοντάς το και ξαναδιαβάζοντάς το και επιλέγοντας ό,τι μας φαίνεται «πιο πολιτικό», ό,τι ενδεχομένως θα μπορούσε να διευρύνει και να εμπλουτίσει τον δικό μας σημερινό προβληματισμό για την κρίση της δημοκρατικής και φιλελεύθερης πολιτικής, ακόμα και να ψηλαφήσει πιθανές διεξόδους από αυτή την κρίση. Φιλόδοξο οπωσδήποτε εγχείρημα, έτσι όπως διατυπώνεται εδώ, ωστόσο δεν ήταν αυτή η αρχική μας στόχευση, αλλά ούτε και μπορεί να καλυφθεί η έκταση και το βάθος μιας τέτοιας διερεύνησης από μια κριτική παρουσίαση την οποία εδώ παρουσιάζουμε. Αν η αφετηρία ήταν και είναι η σημερινή δημοκρατική κρίση, η ιδιόμορφη ερευνητική μας στροφή στη «λογοτεχνία», και σε κάποιες «θεολογικο-πολιτικές» πλευρές της Ορθοδοξίας (όπως αυτές αποτυπώνονται στο έργο των εν λόγω συγγραφέων), υπάκουσε σε ένα και μόνο «απλό» ερώτημα: Άραγε, σκέφθηκαν ποτέ αυτοί οι συγγραφείς με τι θα μπορούσε να μοιάζει και πώς να είναι μια «ορθόδοξη πολιτική»; Πολιτική, δηλαδή, διαφοροποιημέ-

νη από το δυτικό καθολικό και προτεσταντικό παράδειγμα, και αν ναι, υπό ποίους όρους;

Οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις που εδώ συζητούμε, και που τίθενται και δίνονται από τους ίδιους τους συγγραφείς για μια σειρά γενικότερων ή ειδικότερων προβλημάτων, χωρίς να διαφοροποιούνται επί της αρχής από μια εδραιωμένη αντίληψη σύμφωνα με την οποία η Ορθοδοξία δεν μπορεί, ούτε θέλει, αλλά ούτε και πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική, έχουμε την εντύπωση ότι θα μπορούσαν, παρ' όλα αυτά, να ανοίξουν ή να ξανανοίξουν ένα πεδίο γόνιμου προβληματισμού. Και αυτός ο προβληματισμός δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι ομοηχεί με μια γενικότερη σημερινή τάση μεταμοντέρνας κοινωνιακής ανακαίνισης της Ορθοδοξίας.

Ανδρέας Πανταζόπουλος
26.9.2023

Το πολιτικό πνεύμα του Ντοστογιέφσκι Σχεδιάσμα προβληματισμού

Εισαγωγή

Η φιλολογία η σχετική με το έργο του Φιοντόρ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέφσκι είναι εδώ και καιρό, όλοι το γνωρίζουμε, τεράστια.¹ Οι ντοστογιεφσκικές σπουδές, οι οποίες αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά στη λογοτεχνική πλευρά των μυθιστορημάτων του, που θεωρούνται ολοκληρωτικά στραμμένα στην ταραγμένη ατομική ψυχή, συνεχίζουν την πορεία τους,

¹ Μια εκδοχή αυτού του κειμένου, με τον ίδιο τίτλο, δημοσιεύθηκε (σε δύο συνέχειες, 14 και 15 Φεβρουαρίου 2023) στην ιστοσελίδα της γαλλικής επιθεώρησης *Revue Politique et Parlementaire* (<https://www.revuepolitique.fr/lesprit-politique-de-dostoevski-1ere-partie/>· <https://www.revuepolitique.fr/lesprit-politique-de-dostoevski-2e-partie/>).

ιδιαίτερα εκείνες που θέλουν να προσφέρουν νέες υποθέσεις εργασίας γι' αυτό το τεράστιο έργο. Αλλά τι γίνεται με την πολιτική πλευρά του έργου του, για τις αντιλήψεις του σχετικά με θεματικές όπως η θρησκευτική ή και πολιτισμική ταυτότητα, η εθνική ή και πολιτική κυριαρχία, οι οποίες είναι παρούσες, συχνά με αιγιματικό τρόπο, στα μυθιστορήματά του, ενώ αφθονούν και είναι περισσότερο προσπελάσιμες στο *Ημερολόγιο ενός συγγραφέα* (1873-1881); Οι σκέψεις που ακολουθούν, θέλουν να προτείνουν μια πρώτη προσέγγιση του πολιτικού χαρακτήρα εμποτισμένου με θεολογία ορισμένων πλευρών του λογοτεχνικού και «ψυχολογικού» του έργου, και αυτό υπό την οπτική του *Ημερολογίου* του, υποβαθμισμένου και ταξινομημένου ως «σοβινιστικού» από ορισμένους «θαυμαστές» των μυθιστορημάτων του. Και στη συνέχεια, να ρίξουν μια κριτική ματιά σε ορισμένα σημεία, με ισχυρή πολιτική συνδήλωση του εν λόγω ημερολογίου.

Ένα έργο το οποίο, στην πραγματικότητα, δεν είναι παρά έργο θεολογικό και ρεαλιστικό ταυτόχρονα, αν μπορούμε να υποβάλουμε έναν τέτοιο χαρακτηρισμό, όπου το θεολογικό στοιχείο έχει τόσο πολύ ενσωματωθεί στο λογοτεχνικό,² ώστε να μπορούμε να συγκρίνουμε ορισμένες από τις όψεις του με αυτές ενός άκρως πολιτικού και αμφιλεγόμενου στοχαστή, του

2 Alain Besançon, *La falsification du Bien. Soloviev et Orwell*, Παρίσι, Julliard, 1985, σ. 40.

Καρλ Σμιττ,³ ο οποίος εξάλλου ήταν επικριτικός έναντι του «πανσλαβιστή» Ντοστογιέφσκι. Όπως θα δούμε, ενώ ο πρώτος επιδίδεται σε μια «πολιτική θεολογία», ο Ρώσος συγγραφέας από την πλευρά του προσπαθεί, με τον μυστικισμό του, να παρουσιάσει αν όχι μια «θεολογία του πολιτικού», βέβαια μη επεξεργασμένη θεωρητικά, τουλάχιστον μια θρησκευτική, ορθόδοξη, «πολιτική χριστολογία», αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτή την ορολογία. Επομένως, στηριζόμενοι στους *Αδελφούς Καραμαζώφ*, στους *Δαιμονισμένους* και κυρίως στο *Ημερολόγιό* του, θα επιχειρήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε τις πολιτικές απαντήσεις στις πολιτικές ερωτήσεις που ο ίδιος θέτει, και που είναι ικανές, κατ' αυτόν, να δώσουν νόημα τόσο στη ρωσική όσο και στην «πανανθρώπινη», σύμφωνα με τα ίδια του τα λόγια, ιστορία· και αυτό, σε ρήξη με τον λεγόμενο δυτικό ουμανισμό, ισχυρά εμποτισμένο με χαοτικό φιλελευθερισμό, ο οποίος συνιστά, κατά τον συγγραφέα μας, μία από τις πρωταρχικές πηγές της αποσύνθεσης της ανθρώπινης συνθήκης. Σε αυτό το πλαίσιο, θα προσπαθήσουμε να επερωτήσουμε ορισμένες

3 Θα πρέπει να είναι σαφές ότι οι αναφορές στον Κ. Σμιττ στο ανά χείρας δοκίμιο γίνονται μόνο και μόνο ως παραπομπές σε μια κλασική περί πολιτικής θεολογίας σκέψη, ο φορέας της οποίας, όπως είναι γνωστό, συνδέθηκε οργανικά με το ναζιστικό καθεστώς (το οποίο, όπως άλλωστε και ο Χάιντεγκερ, ουδέποτε ρητά αποκήρυξε).